

O PRIJEDLOGU *s(a)* UZ STRANA VLASTITA IMENA

Svaka naša gramatika sadrži pokoji paragraf o prijedlogu *s(a)* i, razumljivo, upute za njegovu upotrebu. No očito te upute nisu potpune i dostatne, jer se u praksi pojavljuje u vezi s tim prijedlogom niz teškoća i kolebanja. Pa i same se gramatike u tim pravilima razilaze. Npr. Tomo Maretić u svojoj »Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika«, MH, Zagreb, 1963., str. 57., kaže da *s* mora prijeći u *sa*: 1. ispred instrumentala *mnom*, 2. ispred konsonanata *s*, *š*, *z*, *ž*, npr. sa sestrom, sa šestim, sa zelenoga, sa žene. 3. ispred dva konsonanta makar prvi od njih i ne bio ni *s* ni *š* ni *z* ni *ž* (tri konsonanta ne nalaze se na početku riječi u književnom jeziku nikad da prvi ne bi bio koji od četiri) i 4. ispred brojeva (imeničkih i pridjevnih) : sa jedanaestoricom, sa trideset, sa mnogo.

Književni prevodilac Josip Tabak u 3. broju »Jezika« (1955.) pokušao je dati neke upute u vezi s prijedlogom *s(a)* na temelju svojega jezičnog osjećaja i na temelju analize jezika štokavskih pisaca. Evo tih pet upute u vezi s prijedlogom *s(a)* na temelju Tabak, uz neka proširenja, prihvaća. Sa treba pisati i ispred jednosložnih riječi koje počinju sa dva suglasnika, tako da riječ zajedno s prijedlogom ima najmanje dva sloga (sa *mnom*, sa *dna*). Treći savjet bio bi da *sa* treba pisati ispred riječi koje počinju teško izgovorljivom suglasničkom skupinom: *bd*, *bz*, *cm*, *cv*, *čk*, *čv*, *čm*, *džb*, *kć*, *ks*, *pč*, *ps*, *pš*, *pt*, *tk*, *tm*. Četvrti da prijedlog sa valja pisati ispred nesklonjivih riječi. Takve su npr. brojevi i kratice, pa prema tome: sa tri, sa četiri, sa kg. Peta uputa odnosi se na pisanje prijedloga *sa* kad je na njemu sila govora.

Dr. Stjepko Težak u »Pregledu gramatike hrvatskosrpskog jezika«, Školska knjiga, Zagreb, 1966., kaže: »Prijedlozi *k* i *s* mogu glasiti i *ka*, *sa* ako iza njih slijedi suglasnik ili suglasnički skup s kojim bi prijedlog bez samoglasnika tvorio tešku izgovornu cjelinu: ka gradu, ka knjizi, sa ševom, sa strahom,

sa psom, sa Ksenijom, sa zemljom, sa ženom itd.« (str. 121.). Tu se govori o suglasničkim skupovima s kojima bi prijedlog bez samoglasnika tvorio tešku izgovornu cjelinu, ali se ti suglasnički skupovi ne nabrajaju, pa učenicima osnovnih i drugih škola (kojima je knjiga namijenjena) ostaje da sami dokuče te skupove.

Kao što se vidi, nabrojani su se autori bavili prijedlogom *s(a)* isključivo u skupovima domaćih riječi, što pokazuju i navedeni primjeri. Njihove upute i savjete iznijela sam potanje zato da bolje uočimo kako će se prema njima ponašati strana imena kad se sretnu s našim, »domaćim«, prijedlogom *s(a)*, koji u nas dolazi uz genitiv i instrumental. Problem je prisutan samo kada se ta strana imena pišu etimološki. Jer s obzirom na to kako se izvorno pišu, ta imena počinju onim suglasnicima koji zahtijevaju prijedlog *s* (ne *sa*), ali s obzirom na to kako sa izgovaraju, zahtijevaju upravo prijedlog *sa*, a ne *s*. U slučaju početnih *s*, *z* situacija je jasna. No problem se javlja kod palatala: da li ćemo pisati s Georgesom Bizetom ili sa Georgesom Bizetom, s Julienom Sorelom ili sa Julienom Sorelom, s Gérardom Philipeom ili sa Gérardom, s Cyranom i s Cyrilom, ili sa Cyranom, sa Cyrilom? Riječ je o francuskim i engleskim imenima. Pitanje odmah postaje lakše ako znamo pravilo da za svako strano ime, kad se prvi put pojavi u nekom tekstu, valja u zagradi napisati njegov izgovor. Ako je to tako, s pravom se očekuje da će čitalac strano ime čitati onako kako ga valja čitati, a ne onako kako je napisano, dakle ne Georges nego Žorž, ne Julien nego Žilijen itd. A kad ih tako pročita, sasvim je sigurno da će ih uz prijedlog izgovoriti sa Žoržom, sa Žilijenom itd. Problem, kako se može vidjeti, ne leži na području govornog jezika nego samo na području pisanoga jezika. Da je to stvarno problem i da se ni ljudi »od pera« u tome ne snalaze baš najbolje nego se kolebaju čas za *s*, čas za *sa*, najbolje će ilustrirati ovi primjeri. U knjizi prof. dr. Ive Hergešića »Književni portreti«, NIP, Zagreb, 1955., na stranici 86. čitamo: »Jacques Vingtras identičan je s Ju-

lesom Vallèsom, pa ako su neke potankosti izmišljene...« (istakla N. O.), a na 160. str. iste knjige »... kad je 27-godišnji Martin du Gard došao prvi put u lični dodir sa Gideom (...) poznanstvo sa Gideom i njegovim djelima...«. U »Književnim portretima«, II, (1957.) nalazimo na str. 101.: »Poznanstvo i ljubav s George Sandovom...«, dok u knjizi »Živi Chopin« A. Czartkowskog i Z. Jezewske (»Naprijed«, Zagreb, 1961.), a u prijevodu Đ. Šaule, stoji: »... prekinuo se njegov gotovo obiteljski odnos sa George Sandovom« (str. 453.). Zanimljivo je, međutim, bilo analizirati Stendhalovo djelo »Crveni i crni« (Zora, Zagreb, 1952.), u prijevodu Ane Smokvine, zanimljivo stoga što se glavni junak zove Julien Sorel (Žilijen Sorel). Vlastito ime Julien s prijedlogom sa pojavilo se u knjizi od 480 stranica četrnaest puta (k tome još dvaput s prijedlogom s, što se može smatrati propustom, jer je instrumental imena Julien s prijedlogom sa proveden dosljedno). Npr. na 52. stranici navedene knjige stoji: »... čitavo vrijeme, koje nije provodila s djecom i sa Julienom u lovu na leptire, šivala (je) s Elizom haljine.« Ili »U doba ispita nije on možda dva mjeseca razgovarao sa Julienom« (str. 194.). No u slučaju s engleskim imenima James (Džejms), Jack (Džek) ili njemačkim kao Joachim prijedlog s ne dobiva vokal, jer dž (odnosno j) to ne traže.

Drugačija je situacija s portugalskim imenima kao Joao, José, jer se ta imena izgovaraju kao Žuaun, Žoze, pa se ona s prijedlogom s ponašaju poput francuskih, dakle sa Joséom, kao sa Julienom.

Engleska imena Cyril, Cecil, Celia, Cynthia izgovaraju se u nas Siril, Sisl ili Sesi, Sintija itd., pa će, iako u nas suglasnik c kad iza njega ne stoji neki drugi suglasnik nego vokal ne zahtijeva prijedlog sa nego s, instrumental glasiti sa Cyrilom itd. Primjer ne ilustriraju samo engleska imena; isti je slučaj sa Cervantesom (Servantes), sa Cyranom de Bergeracom (Sirano), sa Cézanneom (Sezan). No talijanska imena s početnim c iza kojeg slijedi samoglasnik prednjega niza (e, i), a između c i navedenih samoglasnika

ne stoji h, ne ponašaju se u nas poput navedenih francuskih i engleskih. To je stoga što c + e, i u talijanskom daje če, či, a kako će kad iza njega stoji samoglasnik ne traži prijedlog sa, to onda imamo s Cellinijem (Čellini) i sl.

U rumunjskom se jeziku j na početku riječi ostvaruje kao ž (Jimbolia–Žimbolija), pa će prema tome prijedlog glasiti kao i uz francuska imena – sa. Međutim u španjolskom se j ostvaruje kao h, pa nema razloga navescu uz prijedlog s – dakle s Juanom (Huan). Slična je stvar i s početnim g. U francuskom se ono ostvaruje kao ž (Gide – Žid, Gérard – Žerar), pa je, prema tome, sa Gideom, sa Gérardom. No u španjolskom je obratno – g ispred e, i daje h, pa je prema tome s Gilom (Hil).

Zanimljiva su glasovna ostvarenja x u raznim jezicima. Nas on zanima samo na početku riječi, tj. vlastita imena. Grčki oblik imena Xerxēs u nas se prenosi kao Kserkso ili Kserks, dakle suglasničkom skupinom ks. U instrumentalu s prijedlogom situacija je jasna: dolazi prijedlog sa zbog teške izgovorne cjeline, prema tome sa Kserksom, kao i sa Ksenijom. Tome je tako ako se radi o starogrčkim imenima (npr. Ksantipa, Ksenofont). No ista je stvar ako se npr. neki Englez zove Xavier ili Xenophon, jer Englezi ime Xenophon čitaju Zenofon, Xavier Zevier itd. Dakle ako se radi o Englezu: sa Xavierom, sa Xenophonom. Prijedlog s ostat će ispred albanskih imena koja počinju sa x, jer se on tamo ostvaruje kao dz, npr. prezime albanskog revolucionara Xoxea (Dzodze) – s Xoxeom. Jednako je tako i sa španjolskim imenima kao Xeres, Xavier, Ximenez, jer se u takvim slučajevima x ostvaruje kao h – Heres itd. Bit će, dakle, s Xeresom.

Kad smo malo prije dotaknuli albansko x, neće biti na odmet pogledati što se zbiva s albanskom suglasničkom skupinom xh, koja, naravno, osim u inicijalnom može biti i u medijalnom položaju, što nas trenutačno ne zanima. Prosječan čitalac, vidjevši skupinu xh, a naviknut iz grčkih i latinskih tekstova da x ostvaruje kao ks, pomislit će da se radi o nekoj još goroj izgovornoj cjelini, pa

će bez razmišljanja dodati prijedlogu s navezak, držeći i dalje taj cijeli sklop zajedno s prijedlogom teško izgovorljivim. Uopće, kad se radi o albanskim imenima, činimo im veliku nepravdu kad ih pišemo fonetski (npr. kao Enver Hodža), jer ako smo usvojili načelo da strana vlastita imena pišemo etimološki, onda smo u pisanju albanskih vlastitih imena to načelo potpuno napustili. Zato se i događa (dakle iz neznanja) da skupinu *xh* smatramo teškom za izgovor. Stvar se iz temelja mijenja ako saznamo da ime *Xhemil* nije nikakav *Kshemil* nego *Džemil*, a to nam je već sasvim blisko. S njim već znamo postupati, pa će onda bez muke instrumental s prijedlogom glasiti s *Xhemilom* (s *Džemilom*), jer *dž* ne zahtijeva uz prijedlog s vokal.

Zanimljivo je razmotriti i ponašanje suglasničkih skupina *ch*, *cs*, *cz* u raznim jezicima kad dolaze uz naš prijedlog *s(a)*. Suglasnički skup *ch* vrlo je proširen u francuskom i engleskom jeziku, bilo da se nalazi na početku riječi, bilo na kojem drugom mjestu. No nas ovdje zanima samo početak riječi. U francuskom se ta skupina ostvaruje kao *š*, pa u potvrđama naših pisaca, s obzirom na instrumental s prijedlogom *s(a)*, nije bilo zabune. U navedenoj knjizi »Živi Chopin« nema potvrde za *s Chopinom* (Šopen), nego uvijek *sa Chopinom*. Ili u spomenutim Hergešićevim »Književnim portretima« I, 1955., str. 5.: »Raspravljao je u nedogled *sa Charlottom*« (Šarlota). Vidimo da francuska skupina *ch* nije našim autorima bila sporna; dakle, budući da se ostvaruje kao *š*, valja pisati *sa Chateaubriandom* (Šatobrijan), *sa Chopinom* (Šopen), *sa Charlesom* (Šarl) itd. Englezi se, kao i uvijek, i opet ovdje razlikuju od Francuza, pa njihova vlastita imena s početnim *ch* neće u nas tražiti prijedlog *sa* nego *s*. Uzmimo npr. isto ime *Charles*. I u francuskom i u engleskom piše se jednako, no već smo iznijeli razloge zašto će, ako je riječ o Francuzu, biti u nas *sa Charlesom* (Šarl), a ne *s Charlesom*, što će upravo biti u slučaju ako je riječ o nekom Englezu, npr. *s Charlesom Dickensom* (Čarlz), jer se u njih

ch ostvaruje kao *č*. To onda u nas ide po istom načelu kao s čovjekom, s čobaninom i sl. Jednako kao engleska imena s početnim *ch* ponašat će se njemačka, slovačka, češka, poljska i talijanska imena, jer se u njih to početno *ch* ostvaruje kao *h* (u talijanskom *k*) – s *Chemnitzom* (Hemnic), s *Chalupka*, s *Chebom* (Heb), s *Chelmoškim* (Helmonski), s *Cherubinijem* (Kerubini).

Skupinu *cs* nalazimo poglavito u mađarskom jeziku. Iako se na prvi pogled čini da bi se pred njom trebao pisati prijedlog *sa*, glasovno ostvarenje te suglasničke skupine govori protivno. Naime, *cs* se u mađarskom jeziku izgovara kao *č* (*Csepel* – Čepel, *Csongrád* – Čongrad, *Csikos* – Čikoš), pa je već jasno da će prijedlog biti *s*, a ne *sa* – dakle *s Csepela*, *s Csikosem*.

Skupina *cz* pojavljuje se u poljskom, češkom i mađarskom i ostvaruje kao *č* i *c*. Evo primjera: opraštajući se s *Częstochowom* (Čenstohova), s *Czermakom* (Čermakom), s *Czuczorom* (Cucorom). Obrazložili smo već zašto ovdje dolazi prijedlog *s* bez naveska.

Na kraju razmotrimo još jednu zanimljivost. Suglasnik *z* naveden je u gramatikama kao onaj koji bezuvjetno zahtijeva prijedlog *sa*, a ne *s*. No primjerom ćemo pokazati da to nije uvijek tako, tj. da će se i ispred *z* kadšto pisati prijedlog *s*, po istom kriteriju kao što će se npr. ispred *g* ili *j* u stanovitim slučajevima pisati *sa* (što smo već pokazali). Uzmimo npr. poznatog njemačkog industrijalca *Carla Zeissa* (Cajs). Instrumental s prijedlogom glasiti će s *Zeissom*, kao s *cazem*, po istom kriteriju kao što je bilo *sa Gideom*. Tako onda s *Zellerom* (Celer), s *Zelterom* (Celter) i sl. Ali neće se moći izvesti analogija pa npr. pisati (i govoriti) s *Zweigom* (Cvajg), jer se *zw* ostvaruje kao *cv*, a to je u nas skupina koja traži prijedlog *sa*, prema tome *sa Zweigom* (Cvajgom), kao što bi bilo *sa cvijetom*.

Zaključak – Kada se strana vlastita imena, koja počinju nabrojenim suglasničkim skupinama ili suglasnicima, nađu uz naš prijedlog *s(a)*, o upotrebi jednog ili drugog oblika prijedloga odlučit će izgovor dotič-

nog imena. Budući da smo usvojili načelo etimološkog pisanja stranih vlastitih imena, ne bismo smjeli prijedlog s(a) upotrebljavati uz njih formalistički, pa npr. čim vidimo da neko ime počinje slovom *j*, upotrebljavati automatski prijedlog *s*, jer tako postupamo s našim imenicama (imenima). To bi dovelo do toga da bismo u takvim slučajevima pisali npr. prijedlog *s*, a čitali sa (*s* Julie-nom – čit. sa Žilijenom). Ako uz etimološko pisanje stranog imena pišemo, kad se prvi put pojavi u tekstu, u zagradi i njegov izgovor, to znači da smatramo da će čitalac dalje čitati to ime onako kako ga valja čitati, a ne onako kako je (izvorno) napisano. Time je i upotreba prijedloga s(a) jasna. Ako znamo izgovor stranog imena, zašto bismo prijedlog s(a) upotrebljavali automatski i bez razmišljanja, kad je do logične i pravilne primjene samo jedan korak?!

Nives Opačić

FRAZEOLOGIZAM

U našoj je riječi »fraz« peyorativni, ironički prizvuk i te kako prisutan. Kad velimo »otrcane fraze«, »šuplje fraze« nama to zvuči, rekli bismo, pleonastički: ta mi i onako ne tražimo u »frazi« ni dubine ni sadržaja! Međutim kad su posrijedi riječi »frazologija«, »frazologizam« nestaje tog prizvuka. Ti su termini na istoj semantičkoj razini kao u drugim jezicima pa je isti i kod nas položaj frazeološke komponente u sklopu opće leksikografije. Dobro razrađena frazeološka komponenta daje posebnu draž svakoj rječničkoj građi. Frazologizmi su ono što na poseban način oblikuje i odlikuje jezik. To je taj »ukalupljeni«, imobilizirani dio jezika, »phrases toute faites«, kako to zgodno kažu Francuzi, a dobro pristaje i naša definicija »ustaljeni izrazi«. Bez tih ustaljenih izraza, bez naglašene pripadnosti tih frazeologizama jednoj posebnoj sferi jezičnih zbivanja ne može se zamisliti rječnik nijednog standardnog jezika. I zato je potreban naročito brižan odnos leksikografa, poseban oprez kad se radi o toj specifičnoj

sferi. Treba odati priznanje »Rječnicima dviju matica«: oni nisu zanemarili važnost te komponente, ali u objelodanjenim svecima Rječnika takav oprez nije u dovoljnoj mjeri nazočan. Odajući priznanje bogatstvu frazeološke građe ne možemo prešutjeti da je to bogatstvo često uvjetovano jednostavnim, neargumentiranim ubrajanjem nefrazeoloških kategorija u frazeološki okvir. Upozorio je na to već profesor Brozović.² Radi se dakle o nedovoljno čvrstim ili o nedovoljno istančanim kriterijima: što je zapravo frazeologizam u jezikoslovnom smislu.

U domaćoj literaturi nisam naišao na članak koji bi u tolikoj mjeri pomogao pročišćavanju tih pojmova kao članak Antice Menac »O strukturi frazeologizma« (Jezik, XVIII., str. 1.–4.). Tim ću se člankom poslužiti za što uvjerljiviju argumentaciju dosad rečenog. Uostalom ne čini li nam se da je već zrela potreba za posebnim frazeološkim rječnikom hrvatskog jezika, unatoč činjenici da takvih kompletnih rječnika još nemaju ni mnoge bogatije leksikografije.

Hrvatski je jezik sklon metaforičkim jezikotvorinama. »U određenim situacijama ispoljene inercije jezika znače nam naškost izraza...« veli I. Slamniĝ.³ Sigurno je da široki i vrlo zanimljivi repertoar pjesničkih figura i simbola ne može ni u hrvatskom narodu (kao ni u jednim drugom) biti nešto posve izolirano. Ne samo u »zajedničkoj slavenskoj baštini« nego i mnogo dublje treba tražiti i »naškost izraza« i njegovu inerciju. »Ukalupljeni« dio rječničkog blaga njegova frazeološka komponenta u stanovitom je stupnju *bitniji* sastavni dio jezika nego što je njegovo slobodno, »neukalupljeno«, općenitije i šire područje. Katkad je teško utvrditi genezu frazeologizma: da li je on

¹ Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika, Zagreb, 1967., Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika, Novi Sad, 1967.

² Dalibor Brozović, Tko čeka - katkad i ne dočeka, Kritika, 1, Zagreb, 1969., str. 25. - 37.

³ Ivan Slamniĝ, Hrvatska književnost prije preporoda kao organski dio evropskog književnog kretanja, Zagreb, 1970.